

TANULMÁNYOK

CZAGÁNY ZSUZSA

A Gyergyói misszále

Tanulmányunk tárgya a közelmúltig a gyergyószentmiklósi Szent Miklós-templom plébániaépületében őrzött, 2021 óta a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárában 845. jelzet alatt található középkori kéziratos misszále. A f. 261 versón bejegyzett kolofonnak köszönhetően a kódex leírásának pontos idejét és a szkriptor nevét is ismerjük. Eszerint a misszálét 1428 nagyböjtjének második, *Reminiscere* vasárnapja előtti csütörtökön, azaz 1428. február 26-án fejezte be *Petrus filius Wencessaly* (sic!) *de Wischschaw*. A másoló a neve alapján morva származású lehetett, és feltehetően az olműtzi püspökség területén fekvő Vyškovból származott. Sem korábbi, sem későbbi tevékenységéről egyelőre nincs tudomásunk, s működésének helyszíneit sem ismerjük.

Bernád Rita levéltári kutatásai alapján¹ a misszále a gyergyószentmiklósi plébánia legkorábbi, 1817-ben megkezdett, egy 1822. évi, 256 könyvet listázó könyvleltárt is magában foglaló számadáskönyvében szerepel először a 45. sorszám alatt, „Missale gotticum” megnevezéssel.² Az egyházközség 1716-tól megőrződött ügyviteli iratai között nem maradt fenn a kódexet említő egyéb forrás.

Korabeli könyvtári nyilvántartások híján a püspöki vizitációk jegyzőkönyvei szolgálhatnak fontos támpontot jelentő adatokkal, így ezekhez folyamodtunk. A 18. századi, pontosabban az 1711 és 1796 közötti időszakból fennmaradt jegyzőkönyvek³ nem tesznek említést olyan misekönyvről, amelyet azonosíthatnánk a gyergyói kódexszel. Ezzel szemben az 1823-ban Szepessy Ignác püspök látogatásakor készült terjedelmes, 133 oldalas vizitációs jegyzőkönyv egy plébániai könyvleltárt is magában

1 | Köszönöm Bernád Ritának, hogy megosztotta velem a misszále körül végzett levéltári kutatásának eredményeit.

2 | Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban GYFL) Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltára (a továbbiakban GGYL), Gyergyószentmiklósi Plébánia Iratai, Számadáskönyv 1817–1837; leltárak 1817, 1822; könyvleltár 1822.

3 | A püspöki vizitációs jegyzőkönyvek az 1711., 1717., 1721., 1723., 1726., 1731–1732., 1735., 1744., 1747., 1755., 1775–1776., 1779., 1786. és 1796. évekből maradtak fenn Gyergyószentmiklósról vonatkozóan a püspöki levéltár egyházlátogatási jegyzőkönyveket tartalmazó gyűjteményében.

Czagány Zsuzsa (1967) – zenetörténész, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Budapest, czagany.zsuzsa@abtk.hu

A tanulmányt a szerző az NKFIH K 146780. számú, *Töredékek, dallamok, kottairások. A zenei fragmentológia ökoszisztémája* című projektje keretében készítette el.

<https://doi.org/10.36373/em-2024-1-1-36373>

foglal, amely a negyedrért méretű kötetek közt „Missale gotticum” néven a középkori misszálét is megemlíti.⁴

Az 1831-ben Kovács Miklós püspök által végzett egyházlátogatás jegyzőkönyvében, a korábbihoz hasonlóan részletes lajstrom is található az egyházközség könyveiről, amelyben szintén a 45. sorszám alatt, „Missale gothicum” elnevezéssel örökítették meg a fennmaradt kódexet a kimutatás negyedrért méretű könyveiről szóló, „Libri in quarto” című alfejezetében.⁵

A misszálét az 1800 előtti megjelent könyvekről 1932-ben összeállított könyvtárban is említik. A kéziratot rögtön az első sorba jegyezték be, a megjelenés événél megadva az 1428-as évet.⁶ Említést tesznek róla a gyergyószentmiklósi plébánia *historia domusa* lapjain is egy statisztikai kimutatás részeként, ahol ezt jegyzik fel róla: „Érdekes és értékes régisége a templomnak csupán a 261 pergamenlapból álló kéziratoss missale (misemondó könyv), melynek utolsóelőtti lapján olvasható: Finitus est hic liber anno MCCCCXXVIII (1428)”⁷

Az egyházmegyei szinten 1977-ben általánosan elrendelt könyvteltározás nyilvántartásai nem utalnak a misszálé meglétére.⁸ Az 1979. augusztus 7-én lezárt könyvteltározás ellenben számításba veszi azt: a 856 tételes leltárban a 845. folyószám alatt tünteti fel, állapotát közepesnek minősítve.⁹

A kódex 1331a szám alatt szerepel Csapodi Csaba és Cs. Gárdonyi Klára 1988-ban megjelent *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt* katalógusának első kötetében, tévesen 1423-as évszámmal. Adrian Papahagi és Adinel-Ciprian Dincă 2018-ban közreadott jegyzékükben valamivel részletesebb kodikológiai leírást közölnek a kéziratról, megadva annak kolofonszövegét is.¹⁰

A misszáléra a múlt század 90-es éveinek végén figyelt föl a magyarországi zene-történeti kutatás; szűkebb látóterébe egy 1999-ben készült és a budapesti Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézete Régi Zene-történeti Osztályának archívumában őrzött mikrofilmmásolatnak köszönhetően került. 2017-ben, 2019-ben és 2022-ben megjelent monográfiáiban és kritikai dallamkiadásáiban Kovács Andrea a gyergyói kéziratot is belefoglalta forrásapparátusába.¹¹ Önálló tanulmány azonban mind ez ideig nem készült a kódexről.

4 | GYFL, *Visitationes Canonicae*, Gyergyószentmiklós 1823. 25.

5 | Uo. Gyergyószentmiklós 1831. 37.

6 | GYFL, GYGYL, Gyergyószentmiklósi Plébánia Iratai, Könyvteltár 1932.

7 | Uo. *Historia domus* 1911–1938. 88.

8 | Uo. Könyvteltár 1977.

9 | Uo. Könyvteltár 1979.

10 | Adrian Papahagi–Adinel-Ciprian Dincă–Andreea Mârza: *Manuscrisele medievale occidentale din România. Censur*. Polirom, Iași 2018. 142, nr. 397.

11 | Kovács Andrea: *A középkori liturgikus költészet magyarországi emlékei. Szekvenciák – Kritikai dallamkiadás*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Bp. 2017. (*Musica Sacra Hungarica* 1.); uő: *Szekvenciák a középkori Magyarországon. Repertoár, tradíciók, dallamok*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Bp. 2017. (*Musica Sacra Hungarica* 2.); uő: *Graduale Francisci de Futhak 1463*. Topkapı Sarayı Müzesi–Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Isztambul–Bp. 2019. (*Musica Sacra Hungarica* 4/1–2. – A továbbiakban Kovács: *Graduale Francisci de Futhak*); uő: *A középkori liturgikus költészet magyarországi emlékei. Alleluiák – Kritikai dallamkiadás*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, Bp. 2022. (*Musica Sacra Hungarica* 5. – A továbbiakban Kovács: *Alleluiák*).

A kézirat általános jellemzése, kodikológiai és paleográfiai tulajdonságai

A kézirat nem tartozik a késő középkori díszkódexek közé, rendeltetését tekintve sokkal inkább szolgálta a mindennapi liturgikus használat céljait, mint a reprezentációét. Kiállítása, írásképe ugyanakkor rendezett és igényes, a másoló gondosan, fegyelmezetten és pontosan dolgozott, a szöveg leírásában alig ejtett hibát. A kódex írása *gothica textualis*. A kéthasábos szerkesztés megfelel a késő középkori misszálékból és breviáriumból általános szövegbeosztás gyakorlatának. A visszafogottan használt díszítésekben következetes hierarchia figyelhető meg: a könyörgések (orációk, *secreták*, *complendák*) egyszerű, vörös-kék tintával rajzolt iniciálékkal indulnak, az evangéliumi szakaszokat bevezető *In diebus illis* kezdő *I* iniciáléknak lefelé ívelő szára azonban 5-6, sőt, olykor 10-12 szövegsornyi távolságot is átfog. Ezek mellett a másoló minden mondatkezdőt, egyébként dísztelen betűt – beleértve az énektételekét is – apró, függőleges, vörös vonalkával húzott be. Kidolgozott, tollrajzos iniciáléval csupán a nagyobb ünnepek miséinek kezdőtételét – *introitusát* – látta el. A csonka, egyetlen fóliót megőrzött kalendárium két KL kezdőjét leszámítva ilyenekkel a kódexben összesen 17 alkalommal találkozunk: a temporáléban ádvent, karácsony, vízkereszt, virágvasárnap, *Ascensio*, pünkösöd és Szentháromság *introitusánál*, a nagyszombati gyertyaszentelés *Exultetjében* és a kánon *Te igiturjában*, a szanktoráléban András vigíliája és a Gyertyaszentelő miséjének kezdőtételénél, a *commune sanctorum*ban az apostolok vigíliája *introitusánál*, Szűz Mária karácsony utáni időszaki miséjében (*de beata Virgine post Nativitatem*), a Töviskorona (*de Spinea corona*) és a két halotti mise *introitusánál*. A szekvencionáléban – a korabeli szerkesztési gyakorlatnak megfelelően – nem számoltak nagy és díszes iniciálékkal, egyedül az Ágnes-szekvencia méretben nem kiemelkedő kezdőbetűjét díszítette ki talán a kódex egy későbbi használója.

A kézírathoz szerény minőségű pergament használtak: a szöveg elrendezéséből egyértelműen látszik, hogy az anyag folytonossági hiányai már a kódex készülésekor megvoltak, s a másoló gondosan kikerülte azokat.

A szkriptor, feltehetően helytakarékosági okokból, a rubrikázást is szűkszavúan oldotta meg: nemcsak az ének- és szövegtételek műfaji megjelölésében, de a liturgikus időszakok és ünnepnapok meghatározásában is törekedett a tömörségre. A mise *proprium*tételeinek rubrikázásában a megszokott rövidítéseket alkalmazta, az *introitus*okat kivéve, amelyeknél a műfajmegjelölés következetesen hiányzik.¹² Hosszabb magyarázó rubrikaszövegekkel csak a nagyhét három szent napjának szertartásleírásainál találkozunk.¹³

Mai állapotában a kódex 252 pergamenfóliót tartalmaz. A leveleken nem látható eredeti számozás, a rectók jobb felső sarkára azonban – feltehetően a XX. században – piros ceruzával bejegyezték a fóliószámokat 1-től 262-ig. A számozás folyamatos, a kódex első lapjától az utolsóig tart, magában foglalva a csonka, egyfóliónyi kalendáriumot, illetve a kolofon utáni utolsó, eredetileg üres lapot. A 23. fólió után

12 | Olykor a többi *proprium*tétel rubrikája is hiányzik, ezt azonban véletlenszerű másolói figyelmetlenségnek tekinthetjük. Az *introitus*ok rubrikáinak hiánya ezzel szemben következetes.

13 | F. 86r–92r.

hiba csúszott a számsorba: a tényleges 24. levél kimaradt a számozásból, amely a 25. fólión folytatódott, immár eggyel lemaradva a lapok valószínű számától. Ugyanez történt az 52. fólió után is: az 53. levél egy számozatlan után következik.

A kézirat negyedréte-formátumú, mai mérete 333 × 250 mm. Az írástükör kéthasábos, 220 x 154 mm, a tükör vízszintes és függőleges keretvonalai lapszélig tartanak. Az oldalak 29, a kánonban 19 sorosak. A kötés új, feltehetően a 19. században került a kódexre. A lapokat valószínűleg ekkor vágták körbe, megcsonkítva ezzel néhány utólagos lapszéli bejegyzést. A gerincre ragasztott címkén a 845-ös szám szerepel.

A kódex eleje csonka: a kalendáriumból mindössze az utolsó lap maradt fenn a novemberi és decemberi ünnepek rendjével. A januártól októberig tartó időszak ünnepeit tartalmazó, feltehetően 5 fóliónyi hiány mellett a tartalmi vizsgálat a kézirat további 13 hiányzó lapjára derített fényt. Ezek a következők:

- (1) f. 99r–100v: a húsvéti vigília szertartásának ének- és szöveganyagával, prefációkkal és feltehetően a kánonképpel;
- (2) f. 104r–v: a misekánon folytatásával, kottás Miatyánkkaal;
- (3) f. 107r–109v: a húsvéti ételek megáldásával (*benedictio carniū, carnes avium, casei, ovorum, panis, lardi*), a húsvéti processzióval és nagymisével, valamint a húsvét hétfői mise elejével;
- (4) f. 133r–v: a Szentháromság-napi mise elejével;
- (5) f. 222r–227v: a szűzek közös miséjével, a templomszenteléssel, a votív misék első sorozatával és Szűz Mária évközi szombati miséjének nagy részével.

Összehasonlítva a kódex mai állapotát az említett, 1999-ben készült fekete-fehér mikrofilmmásolattal,¹⁴ sajnálatos állapotú állapíthatjuk meg, hogy az utóbbi készülése idején a misszále még jóval teljesebb volt: a kalendárium hiányzó oldalait és a kihásított kánonképet leszámítva – amelyek már korábban, a ceruzás számozás bejegyzését megelőzően elvesztek a kódexből –, a ma hiányzó lapok – fólioszámakkal együtt – még a helyükön voltak. A mikrofilm azt is elárulja, hogy a közelmúltban elveszett fóliók némelyike díszes iniciálékat, illetve kottairást tartalmazott; talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy éppen e lapok estek áldozatul a kódex megcsonkításának. A f. 227 versón kezdődött Szűz Mária évközi szombati miséje, benne egy terjedelmes, a késő középkor népszerű kompozícióit is magában foglaló *alleluiariummal*.¹⁵ A hosszú ciklusból ma csupán az utolsó, az *All. O Maria virgo pia* maradt fenn a f. 228 rectóján. A f. 227 versón a lap alján utólag bejegyezték a 14–15. századi cseh, lengyel és peremvidéki magyar forrásokban elszórtan felbukkanó *Laus tibi Christe filio Mariae* tropizált traktust.¹⁶

14 | A mikrofilm a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézete Régi Zenetörténeti Osztályának mikrofilmarchívumában található 702. szám alatt. A felvételt a Zenetudományi Intézet munkatársai – Szendrei Janka, Kiss Gábor, Czagány Zsuzsa, Németh István – 1999. szeptember 1-én készítették a gyergyószentmiklósi plébánián.

15 | A sorozat a következő *alleluiákat* tartalmazta: *All. Maria Dei Genitrix, All. Sancta Dei Genitrix, All. Virga Iesse floruit, All. Felix es sacra virgo, All. O consolatrix pauperum, All. O gloriosa mater Christi, All. Imperatrix egregia, All. O Maria rubens rosa, All. O Maria virgo pia.*

16 | A traktusról bővebben lásd Rudolf Krisztina: Tropizált traktuskompozíciók a XV. században. A *Laus tibi Christe – Filio Mariae* traktus megjelenési formái cseh, lengyel és magyar forrásokban. In: *Zenetudományi Dolgozatok* 2013–2014. Szerk. Kiss Gábor. MTA BTK Zenetudományi Intézet, Bp. 2016. 46–69.

A kódex szerkezete, kronológiai rétegei és tartalma

A Gyergyói misszále (MGy) a középkori misekódexek hagyományos, Magyarországon is általánosan elterjedt elrendezését, szerkesztésmódját és fejezetbeosztását követi. Az ádvent első vasárnapjától a Szentháromság utáni 25. vasárnapig tartó időszak ünneppek (*temporale*, f. 2r–156v) után a szentünnepek miséi következnek Andrástól Katalinig (*sanctorale*, f. 156v–202v), majd a saját anyaggal nem bíró szentek közös szöveg- és énekkészlete (*commune sanctorum*, f. 203–221v/222v¹⁷) az apostolok, vértanúk és szüzek sorrendjében. A csonka, ma csupán három fóliót (f. 101r–103v) elfoglaló kánon a nagyszombati és a húsvét vasárnap misék között kapott helyet. Szokványosnak tekinthető a *commune sanctorum* „tömbösített” szerkesztése is, amely az azonos műfajú énektételeket egymás után, mintegy sorozatokba rendezve közli. A *commune sanctorum* fejezete eredetileg a templom- és oltárszentelési misékkal zárult: a kézirat mai állapotában ez a rész a szüzek miséinél megszakad, a *dedicatio ecclesiae* és *dedicatio altaris* tételkészletét már a ma hiányzó lapok tartalmazták. A hiánya a templomszentelést követő votív misékre is átterjed: az első sorozat votív ciklusai – az angyalokért, a vétezőkért, a bölcsességért, a szeretetért, a Szentlélekért és a Szent Keresztért mondott misék – hiányoznak, a rend csak a sorozat utolsó egységével, Szűz Mária szombati miséjével áll helyre.¹⁸ Mária időszak miséit követően a misszále votív, az egyházi év rendjéhez immár nem igazodó ciklusokat tartalmazó szakasza tovább folytatódik: a terjedelmes, 17 fóliót felölelő gyűjteményben összesen 47 mise ének- és szöveganyaga kapott helyet.

A misszáléhoz egyfajta függeléként tartozik a szekvenciagyűjtemény (f. 246r–261v), amelyben a *prosák* a főrészhez hasonló liturgikus rendben, a *temporale–sanctorale–commune sanctorum* hármastagolásában követik egymást. A kódexet a fol. 261 versóján kolofon zárja le.

A kéziratot a használat során többször kiegészítették. A nem egy időből és nem azonos kéztől származó pótlások részben a votív misék szakaszának utolsó, üresen maradt lapjára (f. 245r–v), részben a korpusz legvégére, a f. 261v jobb kolumnájába írt kolofon utáni helyre, végül a legutolsó, 262. fólió mindkét oldalára kerültek.

A f. 245r jobb oldali kolumnájába a főírással csaknem egykorú, annál legfőbb egy-két évtizeddel későbbi kézírással három könyörgést írtak le. A főszöveghez minden tekintetben idomuló, hasonlóan szerkesztett szövegpótláshoz nem kerültek rubrikák, s a kezdőbetűk helye is üresen maradt. Tartalmuk alapján azonban nyilvánvaló, hogy a könyörgések a tizennégy segítő szent négy fő vértanú szüéhez, Katalinhoz, Antiochiai Margithoz, Borbálához és Dorottyához szóltak, kiegészülve – ötödikként – Mária Magdolnával. A lap versóján, a kódex formai szerkesztésmódjához immár csak a szöveg kétkolumnás elrendezésében igazodva, későbbi hanyag kurzív írással további, a tizennégy segítőszentet megszólító orációkat jegyeztek le *Missa de quatuordecim adiutoribus* felirattal. A szöveg föl is sorolja a szenteket ebben a sorrendben: *Georgius, Blasius, Erasmus, Panthaleon, Vitus, Cristofferus, Dionisius, Eustachius, Egidius, Magnus, Achacius, Katharina, Margaretha, Barbara*. A három

17 | A f. 222 hiányzik a kódexből.

18 | Mária csonka szombati miséje a f. 228 rectón kezdődik a graduále utolsó szakaszával és az *alleluiával*.

könyörgés teljesen kitölti a bal oszlopot, sőt, átnyúlik a jobb oldali kolumna tetejére. Alatta, ismét egy következő kéz *Missa de presentacione Marie* címmel Szűz Mária november 21-i bemutatásának miséjéhez írta be az orációt, *secretát* és *complendát*, a végén megjegyvezve, hogy minden egyebet Mária születésének szeptemberi ünnepéről kell kölcsönözni.¹⁹

A 261. fólió versóján a kolofon alatti üres helyre a kódex egy következő használója, aki a főszöveg szkriptoránál ugyancsak nem sokkal később tevékenykedett, a *contra Turcos* misébe szánt három orációt írta le. Az írás az eddig említett kiegészítések közül egyikkel sem mutat hasonlóságot.

Az utolsó, 262. lap rectójára és versójára a *Missa de passione Domini* teljes szöveg- és énekanyagát lejegyezték: e szakasz írásképe mind a főkéztől, mind a török elleni könyörgések lejegyzőjének írásától különbözik, azoknál sokkal kurzívabb, hanyagabb. Hasonló azonban a f. 245 versón Mária bemutatásának miséjét lejegyző kézíráshoz. Nem tartjuk kizártnak, hogy e két utólagos bejegyzés azonos személytől származik.

A felsorolt pótlásokon kívül, jellemzően a szanktoráléban több lapszéli kiegészítést is találunk. Ezek csaknem kivétel nélkül a főszövegből kimaradt szentünnepiek könyörgései.²⁰ A kánon sorai, ritkábban a két oszlop közé a celebránsnak szóló utasításokat, a főszövegből hiányzó rubrikákat jegyezte be a kódex használója.²¹

Az alábbi táblázatokban (1–5. táblázat) áttekintjük a misszále teljes tartalmát. Az ünnepeket eredeti rubrikáikkal együtt tüntetjük föl (2. oszlop), a hiányzó ünnepmeghatározásokat szögletes zárójelben pótoljuk. A ma hiányzó fóliók számát a bal szélső oszlopban ugyancsak szögletes zárójelben jelöljük, a harmadik oszlopban viszont megadjuk a fóliókra lejegyzett s a korábbi felvétel alapján rekonstruálható liturgikus tartalmat.

I. *Proprium de tempore*

fol. ²²	A kódex rubrikája	Liturgikus hely
2r–3r	[Dominica I Adventus]	ádvent 1. vasárnapja
3r–4r	Dominica II	ádvent 2. vasárnapja
4r–v	Dominica III	ádvent 3. vasárnapja
4v–5v	Feria IIII quattuor temporum	ádventi kántorböjti szerda
5v–6r	Feria VI quattuor temporum	ádventi kántorböjti péntek
6r–8v	Sabbato quattuor temporum	ádventi kántorböjti szombat
8v–9r	Dominica IIII	ádvent 4. vasárnapja
9r–10r	vigilia Nativitatis	karácsony előestéje
10r–v	in galli cantu	karácsony, 1. mise

19 | *Require alia omnia, sicut in die Nativitatis Marie virginis* (f. 245v).

20 | Lásd f. 158v (*Ottilia*, 1 oráció), f. 171v (*Apparitio Michaelis*, 3 oráció), f. 175v (*Iohannes Baptista*, 1 oráció), f. 180r (*Octava Visitationis BMV*, 1 oráció), 185v (*BMV de Nive*, 3 oráció), f. 228r (*de BMV sabbatis diebus*, 1 oráció).

21 | F. 99v–101v: *hic elevat manus, hic inclinat se accipiendo hostiam, hic elevat corpus Domini* etc.

22 | A fóliószámok megadásában a kódex jobb fölső sarkába írt modern ceruzás számozást követjük, még akkor is, ha, mint azt fentebb jeleztük, a 23. és az 52. levél után egy-egy fólió számozatlanul maradt. A számozatlan oldalakat f. 23bis és f. 52bis jelöléssel látjuk el.

fol.	A kódex rubrikája	Liturgikus hely
10v–11v	in aurora	karácsony, 2. mise
11v–13r	[in summa missa]	karácsony, 3. mise
13r–v	de s. Stephano prothomartyre	Szt. István első vértanú
13v–14r	de s. Iohanne ewangelista	Szt. János evangelista
14r–15r	Innocentuum	Aprószentek
15r	de S. Thoma	Becket Tamás (3 oráció)
15r–16r	Silvestris papae	Szilveszter pápa
16r–v	infra octavam	karácsony nyolcada
16v–17r	octava Nativitatis	karácsony nyolcadnapja
17r–v	vigilia Epyphanie	vízkereszt előestéje
17v–18v	in die sancto	vízkereszt
18v–19r	Dominica infra octavam	vízkereszt nyolcada
19r–20r	in octava Epyphanie	vízkereszt nyolcadnapja
20r–v	Dominica post octavam Epyphanie	vízkereszt nyolcada utáni vasárnap
20v–21r	Dominica II [temporis per annum]	vízkereszt utáni 2. vasárnap
21r–v	Dominica III	vízkereszt utáni 3. vasárnap
21v–22r	Dominica IIII	vízkereszt utáni 4. vasárnap
22r	Dominica V	vízkereszt utáni 5. vasárnap (3 oráció)
22r–23r	Dominica in LXX [Septuagesima]	hetvenedvasárnap
23r–[23bisv]	Dominica in LX [Sexagesima]	hatvanadvasárnap
[23bisv]–24v	Dominica in L [Quinquagesima]	ötvenedvasárnap
24v–26r	Feria IIII in capite ieiunii	hamvazószerda
26r–27r	Feria V	hamvazószerda utáni csütörtök
27r–28r	Feria VI	hamvazószerda utáni péntek
28r–29r	Sabbato	hamvazószerda utáni szombat
29r–30r	Dominica I [in Quadragesima]	nagyböjt 1. vasárnapja
30r–31r	Feria II	nagyböjt 1. hete, hétfő
31r–v	Feria III	nagyböjt 1. hete, kedd
31v–33r	Feria IIII	nagyböjt 1. hete, szerda
33r–34r	Feria V	nagyböjt 1. hete, csütörtök
34r–35r	Feria VI	nagyböjt 1. hete, péntek
35r–36v	Sabbato quattuor temporum	nagyböjt 1. hete, kántorböjti szombat
36v–37v	Dominica II [in Quadragesima]	nagyböjt 2. vasárnapja
37v–38v	Feria II	nagyböjt 2. hete, hétfő
38v–39r	Feria III	nagyböjt 2. hete, kedd
39r–40r	Feria IIII	nagyböjt 2. hete, szerda
40r–41r	Feria V	nagyböjt 2. hete, csütörtök
41r–42v	Feria VI	nagyböjt 2. hete, péntek
42v–44v	Sabbato	nagyböjt 2. hete, szombat

fol.	A kódex rubrikája	Liturgikus hely
44v–45v	Dominica III [in Quadragesima]	nagyböjt 3. vasárnapja
45v–46v	Feria II	nagyböjt 3. hete, hétfő
46v–47v	Feria III	nagyböjt 3. hete, kedd
47v–48v	Feria IIII	nagyböjt 3. hete, szerda
48v–49r	Feria V	nagyböjt 3. hete, csütörtök
49r–51r	Feria VI	nagyböjt 3. hete, péntek
51r–[52bistr]	Sabbato	nagyböjt 3. hete, szombat
[52bistr]–53r	Dominica IV [in Quadragesima]	nagyböjt 4. vasárnapja
53r–54r	Feria II	nagyböjt 4. hete, hétfő
54r–55v	Feria III	nagyböjt 4. hete, kedd
55v–57r	Feria IIII	nagyböjt 4. hete, szerda
57r–58v	Feria V	nagyböjt 4. hete, csütörtök
58v–60r	Feria VI	nagyböjt 4. hete, péntek
60r–61r	Sabbato	nagyböjt 4. hete, szombat
61r–62r	Dominica in Passione	szenvedés vasárnapja
62r–v	Feria II	szenvedés hete, hétfő
62v–64r	Feria III	szenvedés hete, kedd
64r–v	Feria IIII	szenvedés hete, szerda
64v–66r	Feria V	szenvedés hete, csütörtök
66r–v	Feria VI	szenvedés hete, péntek
66v–68r	Sabbato	szenvedés hete, szombat
68r–75r	in die Palmarum, ad benedicendum ramos; processio ad visitandum crucem	virágvasárnap, ágszentelés, processzió
75r–77r	Feria II [hebdomadae maioris]	nagyhét, hétfő
77r–80v	Feria III	nagyhét, kedd
80v–85r	Feria IIII	nagyhét, szerda
85r–86v	in Cena Domini	nagycsütörtök
86v–92r	in Parasceve [Adoratio Crucis]	nagypéntek, kereszthódolat
92r–98v	in Vigilia Pasche, benedictio ignis, [litanía maior]	nagyszombat, húsvét vigíliája: tűzszentelés, mindenszentek litániája
[99r–100v]	<i>lacuna</i>	[húsvét vasárnapi vesperás, prefációk] ²³
	[kánonkép ?]	

23 | *Secuntur prephaciones, primo cottidiana.* Ezt követően a prefációk sorrendje a következő: *in Nativitate Domini, in Epyphania Domini, in Quadragesima, in Passione et de S. Cruce, in Resurrectione, in Ascensione, de Sancto Spiritu, de S. Trinitate, de beata Virgine, de Apostolis.* Az első prefációhoz, illetve az azt bevezető recitatív párbeszédhez kotta is tartozik. A másoló eredetileg nyilván nem számolt a hangjegyrírással, hiszen nem hagyott ki helyet a vonalrendszernek. Utólag azonban – ha nem ő, úgy a misszále egyik használója – mégis szükségét érezte a prefációdallam legalább hevenyészett, a hangmagasságokat hozzávetőleg felidéző, vonalrendszert nem igénylő zenei lejegyzésére.

fol.	A kódex rubrikája	Liturgikus hely
101r–103v	<i>Te igitur clementissime (Canon missae)</i>	kánon
[104r–106v]	<i>lacuna</i>	[a kánon folytatása, <i>Pater noster</i> , ²⁴ áldozás előtti és alatti imádságok, <i>Agnus Dei</i> , ymnus <i>Trium puerorum cantemus</i> , ps. <i>Benedicite</i> ; <i>Actiones nostras</i> (befejezetlen oráció). ²⁵
[107r–107v]	<i>lacuna</i>	[a húsvéti ételek megáldása: <i>Benedictio carniū, ca[r]nes avium, casei, ovorum, panis, lardi</i>]
[107v–108v]	<i>lacuna</i>	[húsvéti processzió: <i>In die Pasche ad aspersionem; In circuitu ecclesie; In introitu ecclesie. In die sancto</i> ²⁶].
[109r–109v]	<i>lacuna</i>	[húsvéti nagymise, hétfői mise introitus, kollektája, szentleckéje]
110r–v	[Feria II Paschae]	húsvét hete, hétfő (folytatása a graduálétól)
110v–111v	Feria III	húsvét hete, kedd
111v–112v	Feria IIII	húsvét hete, szerda
112v–113v	Feria V	húsvét hete, csütörtök
113v–114r	Feria VI	húsvét hete, péntek
114r–115r	Sabbato	húsvét hete, szombat
115r–116r	Dominica I [post Pascham]	húsvét utáni 1. vasárnap
116r–116v	Dominica II	húsvét utáni 2. vasárnap
116v–117r	Dominica III	húsvét utáni 3. vasárnap
117r–118r	Dominica IIII	húsvét utáni 4. vasárnap
118r–118v	Dominica V	húsvét utáni 5. vasárnap
118v–119v	in Rogationibus	keresztjáró napok
119v–120r	vigilia Ascensionis	mennybemenetel vigíliája
120r–121r	in die sancto [Ascensionis]	áldozócsütörtök
121r–121v	Dominica infra octavam [Ascensionis]	áldozócsütörtök nyolcadába eső vasárnap
121v–122r	in octava Ascensionis	mennybemenetel nyolcadnapja
122r–125r	in vigilia Pentecostes (+ ad fontem)	pünkösd vigíliája (körmenet a keresztkúthoz)
125r–126r	[in die sancto Pentecostes]	pünkösd

24 | A korábbi fekete-fehér mikrofilmfelvételen látszik, hogy a Miatyánk csaknem teljesen ki volt kottázva. A kotta nem annyira hevenyészett, mint a f. 99 rectón lejegyzett prefációnál; bár vonalrendszer itt sincs, a másoló szemlátomást törekedett a diasztematikus hangjegyzésre, azaz a hangmagasságok pontos érzékeltetésére.

25 | F. 106v üresen hagyva.

26 | A nagymise rubrikája után másfél oldal üresen maradt, az *introitus* csak a f. 109 rectóján kezdődik.

fol.	A kódex rubrikája	Liturgikus hely
126r-126v	Feria II	pünkösd hétfő
126v-127r	Feria III	pünkösd nyolcada, kedd
127r-128r	Feria IIII	pünkösd nyolcada, szerda
128r-128v	Feria V	pünkösd nyolcada, csütörtök
128v-129v	Feria VI	pünkösd nyolcada, péntek
129v-131r	Sabbato	pünkösd nyolcada, szombat
131r-132r	in octava Penthecostes	pünkösd nyolcadnapja
132r-132v	[Dominica s. Trinitatis]	Szentháromság vasárnapja
132v-[]	de Corpore Christi	úrnapja (introitus és oráció)
[133r-v]	<i>lacuna</i>	[Az úrnapi mise folytatása, saját alleluia]
[133v]	<i>lacuna</i>	[A Szentháromság utáni 1. vasárnap eleje]
134r-134v	[Dominica I post Trinitatem]	A Szentháromság utáni 1. vasárnapi mise folytatása az olvasmánnyal
134v-135r	Dominica II [post Trinitatem]	Szentháromság utáni 2. vasárnap
135r-136r	Dominica III	Szentháromság utáni 3. vasárnap
136r-136v	Dominica IIII	Szentháromság utáni 4. vasárnap
136v-137v	Dominica V	Szentháromság utáni 5. vasárnap
137v-138v	Dominica VI	Szentháromság utáni 6. vasárnap
138v-139r	Dominica VII	Szentháromság utáni 7. vasárnap
139r-139v	Dominica VIII	Szentháromság utáni 8. vasárnap
139v-140v	Dominica IX	Szentháromság utáni 9. vasárnap
140v-141r	Dominica X	Szentháromság utáni 10. vasárnap
141r-142r	Dominica XI	Szentháromság utáni 11. vasárnap
142r-142v	Dominica XII	Szentháromság utáni 12. vasárnap
142v-143v	Dominica XIII	Szentháromság utáni 13. vasárnap
143v-144r	Dominica XIIIII	Szentháromság utáni 14. vasárnap
144r-145v	Feria IIII quattuor temporum	kántorbőjti szerda
145v-146v	Feria VI quattuor temporum	kántorbőjti péntek
146v-148v	Sabbato quattuor temporum	kántorbőjti szombat
148v-149v	Dominica XV	Szentháromság utáni 15. vasárnap
149v-150r	Dominica XVI	Szentháromság utáni 16. vasárnap
150r-151r	Dominica XVII	Szentháromság utáni 17. vasárnap
151r-151v	Dominica XVIII	Szentháromság utáni 18. vasárnap
151v-152r	Dominica XIX	Szentháromság utáni 19. vasárnap
152r-153r	Dominica XX	Szentháromság utáni 20. vasárnap
153r-153v	[Dominica XXI]	Szentháromság utáni 21. vasárnap
153v-154v	Dominica XXII	Szentháromság utáni 22. vasárnap
154v-155r	Dominica XXIII	Szentháromság utáni 23. vasárnap
155r-155v	Dominica XXIIIII	Szentháromság utáni 24. vasárnap

fol.	A kódex rubrikája	Liturgikus hely
155v–156v	Dominica XXV	Szentháromság utáni 25. vasárnap

1. táblázat. A Gyergyói misszále temporáléja

II. Proprium de sanctis

fol.	Ünnep / a kódex rubrikája	Tartalom
156v–157r	[in vigilia S. Andreae]	
157r–157v	<i>eodem die</i> [= Saturnini]	3 oráció
157r–157v	in die sancto	
158r	Barbare virginis	
158r	Nicolai episcopi	
158r–158v	in Conceptione sancte Marie virginis	
158v	Lucie virginis	
158v (in margine)	Otilie	1 könyörgés utólag a lapszélre beírva
158v	Thome apostoli	
159r	Thome episcopi	
159r	Silvestri pape	
159v	Felicis confessoris	
159v	Marcelli pape	
159v	Anthonii confessoris	
160r	Prisce virginis	
160r	Fabiani et Sebastiani	
160v	Agnetis virginis	
160v	Vincentii martyris	
161r–162r	in Conversione S. Pauli	
162r	Octava S. Agnetis	
162r	Brigide virginis	3 oráció
162r–164v	in Purificatione S. Marie benedictę	teljes kidolgozott mise
164v	Blasii episcopi	3 oráció
164v	Agathe virginis	
165r	Dorothee virginis	saját alleluia
165v	Apollonie virginis	3 oráció
165v	Scolastice virginis	3 oráció
165v	Valentini martyris	
166r	Iuliane virginis	3 oráció
166r	in cathedra s. Petri	
166v	Mathie apostoli	
167r	Perpetue et Felicitatis	3 oráció

fol.	Ünnep / a kódex rubrikája	Tartalom
167v	Gregorii pape	
167v	Benedicti abbatis	3 oráció
167v	in Annuntiatione sancte Marie	
168r	Ambrosii episcopi	3 oráció
168v	Tiburtii et Valeriani	
168v	Georgii martyris ²⁷	saját alleluia
169r	<i>eodem die</i> [=Adalberti episcopi et martyris]	3 oráció
169r	Marci evangeliste	
169r	Vitalis martyris	
169v	Quirini martyris	3 oráció
169v–170v	Philippi et Iacobi	
169v–170v	<i>eodem die</i> [=Walpurga]	3 oráció
170v–171r	in Inventione S. Crucis	
170v–171r	<i>eodem die</i> [=Alexandri et soc.]	3 oráció
171r–171v	Iohannis ante portam latinam	saját alleluia
171v (in margine)	[Apparitio Michaelis]	3 oráció utólag a lapszélre beírva ²⁸
171v	Gordiani et Epimachi	
171v	Nerei et Achillei	
171v–172r	Servatii	saját alleluia
172r	Helene regine	3 oráció
172r	Urbani pape	
172r	Nicomedis martyris	3 oráció
172v	Marcellini et Petri	
172v–173r	Erasmi episcopi et martyris	3 oráció
173r	Primi et Feliciani	
173r	Barnabe apostoli	
173r	Basilidis, Cyrini, Naboris	
173v	Viti et Modesti	3 oráció
173v	Marci et Marcelliani	
173v	Gervasii et Prothasii	
174r	Decem milia militum	
174r–175r	in vigilia sancti Iohannis Baptiste	
175r–176r	[in festo sancti Iohannis Baptiste] ²⁹	
176r	Iohannis et Pauli	
176r–176v	Ladislai regis	saját alleluia

27 | A másoló eredetileg tévesen *Gregorii*-t írt, majd a kezdőbetű utáni r-t kivakarta.

28 | A lap körbevagása miatt az első könyörgés (oráció) csonka.

29 | F. 175v: az ünnep egy könyörgése utólag a lap alján bejegyezve.

fol.	Ünnep / a kódex rubrikája	Tartalom
176v–177r	in vigilia apostolorum Petri et Pauli	
176v–177r	<i>eodem die</i> Leonis	3 oráció
177r–178r	in die sancto	
178r–179r	in commemoratione sancti Pauli	
179r	in vigilia Visitationis S. Marie	körmenet is
179r–180r	in die sancto	saját alleluia
179r–180r	<i>eodem die</i> [=Processi et Martiniani]	3 oráció
180r	[in octava Visitationis]	1 könyörgés utólag a lap szélére beírva
180r–180v	Translatio sancti Martini	saját alleluia
180v	<i>eodem die</i> Udalrici	3 oráció
180v–181r	octava apostolorum Petri et Pauli	
181r–181v	Septem fratrum	
181v	Benedicti abbatis	3 oráció
181v–182r	Margarethe virginis	saját alleluia
182r	Divisio apostolorum	
182r–182v	Allexii confessoris	
182v	Praxedis virginis	
182v–183r	Marie Magdalene	saját alleluia
183r–183v	Apollinaris martyris	
183v	Vigilia sancti Iacobi apostoli	<i>omnia require in communi</i> [<i>apostolorum</i>]
183v	<i>eodem die</i> [=Christine virginis]	3 oráció
183v–184r	in die sancto	saját alleluia
183v–184r	<i>eodem die</i> [=Christophori et Cucuphatis]	3 oráció
184r–184v	Anne matris Marie	3 oráció
184v	Felicis, Simplicii, Faustini	
184v	Abdon et Sennen	3 oráció
184v–185r	ad Vincula Sancti Petri	saját alleluia
185r	<i>eodem die</i> [=Makkabeusok emléknapja] ³⁰	3 oráció
185r	Stephani pape et martyris	
185r	Inventio Sancti Stephani prothomartyris	
185v	Oswaldi regis	
185v	<i>eodem die</i> [Dominici confessoris]	3 oráció
185v	[<i>eodem die</i> S. Mariae Nivis]	3 oráció utólag a lap aljára beírva
185v	Sixti pape	

30 | Feltételezzük, hogy a rubrika és az azt követő három könyörgés az úgynevezett Makkabeus mártírok ünnepére vonatkozik, amelyet Vasas Szent Péterével egyező napon, augusztus 1-én tartottak.

fol.	Ünnep / a kódex rubrikája	Tartalom
186r	<i>eodem die</i> [Felicissimi et Agapiti]	3 oráció
186r	Donati episcopi	3 oráció
186r–186v	Cyriaci martyris	
186v	in vigilia sancti Laurentii	
186v–187r	in die sancto	
187r	Tyburcii martyris	
187r–187v	Ipoliti et sociorum eius	
187v	Eusebii confessoris	3 oráció
187v	in vigilia Assumptionis	
188r	Benedictiones herbarum	3 oráció
188v	in die sancto [Assumptionis]	
189r	infra octavam	1 collecta
189r	in octava sancti Laurentii	
189v	Agapiti martyris	
189v–190r	de sancto rege Stephano	saját alleluia
190r	Timothei et Symphoriani	
190r	in vigilia Bartholomei	<i>omnia require in communi</i> [<i>apostolorum</i>]
190r–190v	in die sancto	saját alleluia
190v	Augustini episcopi	
190v	<i>eodem die</i> [de S. Hermete]	3 oráció
191r	in Decollatione sancti Iohannis Baptiste	
191v–192r	<i>eodem die</i> S. Sabine virginis	3 oráció
192r	Felicis et Adaucti	
192r	Egidii abbatis	saját alleluia
192r–193r	in Nativitate sancte Marie	saját alleluia
192v–193r	<i>eodem die</i> [de S. Adriano]	3 oráció
193v	Gorgoni martyris	
193v	Prothi et Iacynthi	
193v–194r	in Exaltatione sancte Crucis	
193v–194r	<i>eodem die</i> [Cornelii et Cypriani]	3 oráció
194r–194v	Nicomedis martyris	
194r–194v	Eufemie	3 oráció
194v	Lamperti episcopi	3 oráció
194v	in vigilia Mathei	
195r	in die sancto	
195r–195v	Mauritii et sociorum eius	
195v	Cosme et Damiani	
195v–196r	Wenceslai ducis	3 oráció
196r–196v	de sancto Michaele	

fol.	Ünnep / a kódex rubrikája	Tartalom
196v–197r	Ieronimi presbyteri	
197r	Remigii	
197r–197v	Dyonisii et sociorum eius	3 oráció
197v	Gereonis et sociorum eius	
197v	Calixti pape et martyris	3 oráció
197v–198r	Galli confessoris	3 oráció
198r	Luce ewangeliste	
198r	Undecim milia virginum	saját alleluia
198r	Crispini et Crispiani	3 oráció
198v	Demetrii martyris	3 oráció
198v	in vigilia Simonis et Iude	<i>omnia require in communi in vigilia plurimorum apostolorum</i>
198v–199r	in die sancto	
199r–199v	in vigilia omnium sanctorum	
199v	<i>eodem die</i> [de S. Quintino]	3 oráció
199v–200v	in die sancto	
200r–200v	<i>eodem die</i> [de S. Cesario]	3 oráció
200v	Claudii et Nicostrati	3 oráció
200v–201r	Henrici confessoris	
201r	Theodori martyris	3 oráció
201r	Martini episcopi	saját alleluia
201r–201v	<i>eodem die</i> [S. Mennae martyris]	3 oráció
201v	Briccii confessoris	3 oráció
201v–202r	Elyzabeth vidue	saját alleluia
202r	Cecilie virginis	
202r–202v	Clementis pape	
202v	Crisogoni martyris	
202v	Katherine virginis	saját alleluia

2. táblázat. A Gyergyói misszále szanktoráléja

III. *Commune sanctorum*

fol.	A kódex rubrikája
203r–204r	in vigilia unius apostoli
204r–204v	in vigilia plurimorum apostolorum
204v–205v	in die sancto
205v–206v	de ewangelistis
206v–210r	de martyre et pontifice
210r–210v	de plurimis martyribus
210v–215r	de martyribus et pontificibus

fol.	A kódex rubrikája
215r–219v	de confessoribus ³¹
219v	de pluribus confessoribus
219v–221v	de virginibus ³²
[222r–222v]	<i>lacuna</i> [de virginibus]
[222v–223v]	<i>lacuna</i> [Dedicatio ecclesie]
[223v–224r]	<i>lacuna</i> [Dedicatio altaris]

3. táblázat. A Gyergyói misszále kommúnéja

IV. Missa votiva

fol.	Ünnep / a kódex rubrikája
[224r–224v]	<i>lacuna</i> [Missa votiva de angelis]
[224v–225r]	<i>lacuna</i> [Missa pro peccatis]
[225r–225v]	<i>lacuna</i> [de sapientia]
[225v–226r]	<i>lacuna</i> [de caritate]
[226r–226v]	<i>lacuna</i> [de S. Spiritu]
[226v–227r]	<i>lacuna</i> [de S. Cruce]
[227r–227v]	<i>lacuna</i> [tempore paschali de S. Cruce]
[227v–228r]	<i>lacuna</i> [de beata Virgine eleje]
228r ³³	[de Beata Virgine]
228r–228v	in Adventu de Beata Virgine
228v–229r	de Beata Virgine post Nativitatem
229r–229v	tempore paschali de Beata Virgine
229v–230r	de spinea corona
230r–230v	de omnibus sanctis
230v	de sanctis presentibus
230v–231r	de sanctis quorum reliquie presentes sunt
231r–231v	pro pace
231v–232r	Missa propria sacerdotis
232r–232v	Missa sacerdotis
232v	Missa quam sacerdotes per... cantare debent (?)
232v–233v	Missa pro tribulatione
233v	pro tribulatione
233v–234r	Missa de nuptiis

31 | Ezen belül 3-3 könyörgés tartozik a püspök hitvallók (*de confessore et pontifice*), az egyszerű hitvallók (*de simplici confessore*) és az apát hitvallók (*de confessore et abbate*) miserendjéhez.

32 | Hasonlóan a hitvallókhöz, a szüzek miseliturgiájában is külön könyörgéseknek kapnak a vértanú szüzek (*de virgine et martyre*), az egyszerű szüzek (*de simplici virgine*), illetve a több szűz (*de pluribus virginibus*).

33 | A ma hiányzó f. 227 versóján és a meglévő f. 228 rectóján az alsó lapszélen kicsit későbbi betoldások: *Laus tibi Christe Filio Marie* tropizált traktus (f. 227v) és Mária-könyörgés (f. 228r) *Adiuvā nos Dei Genitrix Maria*.

fol.	Ünnep / a kódex rubrikája
234r–235r	Missa pro infirmo
235r–235v	pro temptatione carnis
235v	contra malas cogitationes
235v	pro apostolico
235v	pro antistite
236r	pro rege
236r	pro iter agentibus
236v	pro elemosinariis
236v	pro mortalitate
237r	pro sterilitate terre
237r	pro pluvia
237r	pro serenitate
237v	pro errantibus
237v	pro omnibus christianis
237v	Missa communis
238r	Missa generalis pro vivis et mortuis
238v	post pascha de omnibus sanctis
239r–239v	de Corpore Christi (saját alleluia)
239v–240v	pro defunctis
240v–242v	item pro defunctis
242r	pro femina
242r	pro sacerdote
242v	pro episcopo
242v	pro pluribus sacerdotibus
242v	pro pluribus defunctis
243r	pro pluribus feminis
243r	in anniversario
243r	pro congregatione
243v	pro parentibus
243v	pro amico
243v–244r	pro hiis qui in oracione commendati sunt
244r	pro desiderante penitentia
244r–244v	pro nuper baptizatis
244v	pro in cimiterio quiescentibus
244v	pro pluribus defunctis
245r	pro omnibus fidelibus defunctis
245r	[Quattuor virgines capitales] 3 oráció ³⁴
245v	Missa de quatuordecim adiutoribus, 4 könyörgés ³⁵

34 | Más kézírással. A rubrikák hiányoznak, az iniciálék helye üresen hagyva.

35 | Későbbi kurzív írással.

fol.	Ünnep / a kódex rubrikája
245v	Missa de presentacione Marie, 3 könyörgés ³⁶

4. táblázat. A Gyergyói misszále votív miséi

V. *Sequentionale*

fol.	Incipit	Ünnep / a kódex rubrikája
246r	Grates nunc omnes ³⁷	[in Adventu]
246r	Eya recolamus	[in Nativitate Domini] in aurora
246r	Natus ante secula	[in Nativitate Domini] ad summam missam
246v	Hanc concordii famulatu	de sancto Stephano
246v	Johannes Jesu Christo multum dilecte	de s. Johanne ewangelista
246v	Festa Christi omnes christianitas	de Epyphania Domini
247r	Laus sit regi glorie	de s. Agnetha
247v	Dixit Dominus ex Basan	in Conversione s. Pauli
247v	Letabundus exultet fidelis chorus	in Purificatione b. Virginis
247v	Psallat concors symphonia	de s. Dorothea
248r	Victime paschali laudes	de resurrectione Domini
248r	Laudes Salvatori voce modulemur	de resurrectione
248v	Surgit Christus cum tropheo	de resurrectione
249r	Mane prima sabbati	item de resurrectione Domini
249r	Mundi renovatio	Ista sequentia cantatur tempore paschali dominicis diebus
249v	Laudes crucis attollamus	de sancta Cruce
249v	Verbum Dei Deo natum	Johannis ante portam latinam
250r	Lux preclara lux sollempnis	de s. Servacio
250v	Summi triumphum regis	de Ascensione
251r	Sancti Spiritus assit nobis gracia	de S. Spiritu
251r	Veni Sancte Spiritus	de S. Spiritu
251v	Benedicta semper sancta sit Trinitas	de s. Trinitate
251v	Lauda Syon Salvatorem	de Corpore Christi
252r	Omnes una celebremus	dominicis diebus sequentia
252r	Sancti Baptiste Christi preconis	in nativitate s. Johannis Baptiste
252v	Nove laudes attollamus	de s. rege Ladislao
253r	Petre summe Christi pastor	de s. Petro et Paulo
253r	Margaritham preciosam sponsam Christi	de s. Margaretha
253r	Celi enarrant gloriam Dei	in Divisione apostolorum
253v	Laus tibi Christe qui es Creator	de sancta Maria Magdalena

36 | Későbbi kurzív írással.

37 | A G iniciálé és a rubrika helye üresen maradt.

fol.	Incipit	Ünnep / a kódex rubrikája
254r	Laurenti David magni martyr	de sancto Laurentio
254r	Congaudent angelorum chori	in Assumptione s. Marie
254v	Corde voce mente pura	de sancto rege Stephano
255r	Psallite regi nostro psallite	in Decollatione s. Johannis Baptiste
255r	Stirpe Maria regia	in Nativitate s. Marie virginis
255v	Summi regis archangele Michael	de S. Michaelae
255v	Virginalis turma sexus	de XI milibus virginum
256r	Omnes sancti Seraphyn Cherubim	de omnibus sanctis
256r	Sacerdotem Christi Martinum	de s. Martino
256v	Gaude Syon quod egressus	de s. Elyzabeth sequencia
256v	Ave presignis martyr dignis	de s. Katherina sequencia
257r	Deus in tua virtute	[de s.] Andrea sequencia
257r	Congaudentes exultemus	de s. Nicolao
257v	Sancte Dei pontifex sis reorum opifex	de s. Nicolao sequencia
257v	Clare sanctorum senatus apostolorum	de apostolis
257v	Plausu chorus laetabundo	de ewangelistis sequencia
258r	O beata beatorum martyrum sollemnia	de pluribus martyribus
258r	Hic sanctus cuius hodie celebrantur sollemnia	de uno martire
258r	Dilectus Deo et hominibus	de simplici confessore
258v	Ad laudes salvatoris	item de confessoribus
258v	Ave pater N. ave sydus aureum	ad missam votivam de s. Nicolao vel de alio confessore
258v	Exultent filie Syon	de virginibus
259r	Psallat ecclesia mater illibata	in dedicatione ecclesie
259r	Mittit ad virginem	in adventu de beata Virgine
259v	Virginis Marie laudes	tempore paschali de beata Virgine sequencia
259v	Verbum bonum et suave	de beata Virgine
259v	Hodierne lux diei	de beata Virgine sequencia
259v	Ave Maria gratia plena	Alia de beata Virgine
260r	Imperatrix gloriosa potens	de beata Virgine sequencia
260r	Ave preclara maris stella	de beata Virgine
260v	Salve mater Salvatoris	item alia de beata Virgine sequencia
261r	Uterus virgineus thronus est eburneus	item alia sequencia de beata Virgine
261r	Spe mercedis et corone	de beata Virgine
261v	Ave verbi Dei parens	de Visitacione s. Marie

5. táblázat. A Gyergyói misszale szekvencionáléja

Függelék

262r	missa de Passione Domini	utólagos kiegészítés ³⁸
------	--------------------------	------------------------------------

Megjegyzések a liturgikus tartalomhoz

Az alábbi tartalmi összefoglalás célja, hogy a misszáléban lejegyzett tételkészlet jellegzetes pontjainak kiszűrésével s középkori magyarországi, közép-európai és esetenként szélesebb európai forráskörnyezetbe helyezésével kísérletet tegyen a kódex használati helyének, szűkebb provenienciájának meghatározására. Mivel zenetörténészként túlnyomórészt a középkori misszálék énekes tételeit tartalmazó graduále repertóriumát állítjuk vizsgálatunk középpontjába, a következőkben is erre helyezzük a hangsúlyt. Még akkor is így teszünk, ha a Gyergyói misszálé alapvetően nem kottás, azaz nem tartalmaz hangjelzéssel ellátott miseénekeket.³⁹ Ezek válogatásából és elrendezéséből, a környező térség vagy a távolabb eső egyházak forrásaiban élénk táruló énekkészlethez képest tapasztalt különbségeiből azonban legalább annyi hasznos ismeretet gyűjthetünk össze, mint a kottával lejegyzett dallamok összehasonlító zenei elemzéséből. Természetesen ugyanilyen elemzésnek vethetők alá a kódex szakramentáriumát és lecionáriumát alkotó szövegek, könyörgések, áldások, olvasmányok, s bízunk benne, hogy a közeljövőben erre is sor kerül.⁴⁰

A zenetörténet kutatói hagyományosan a temporále miseinek négy szakaszából összeállítható *alleluia*-versek sorozatát tekintik a legfontosabb „marker”-nek, a kódex eredetét és használati helyét kijelölő segédeszköznek. A kijelölés bizonyossága természetesen viszonylagos csupán, hiszen még a rítus legszűkebb magjához tartozó források közt is lehetnek véletlenszerű eltérések, amelyek akadályt gördítenek a biztos következtetések levonásának útjába. Ugyanakkor az *alleluia*-szériák, megerősítve a liturgikus tételkészlet egyéb tulajdonságaival, nagyban hozzájárulnak a szóban forgó kódex arculatának pontos megrajzolásához és provenienciájának meghatározásához. Az alábbiakban elsőként mi is erre vállalkozunk a Gyergyói misszálé *alleluia*-sorozatainak és a középkori magyar forráskorpuszból kiválasztott egy-egy reprezentatív misekódex, kódexcsoport megfelelő szakaszának az összehasonlító vizsgálatával. A középkori Magyarország főegyházának, Esztergomnak a miseliturgiáját képviselő források közül az 1341 előtt minden bizonnyal Esztergomban, az esztergomi székesegyház számára készült, ám nem sokkal ezután a pozsonyi káptalanhoz került, s ma is Pozsonyban őrzött Esztergomi missale notatum (*Missale Notatum Strigoniense*,

38 | Feltehetően ugyanaz a kéz, mint amelyik a f. 245 versón beírta a *Presentacio Marie* misét.

39 | Jelen tudásunk szerint a misszálé egyedüli, kottát is tartalmazó tételei a f. 99 rectón és 100 rectón lejegyzett prefációk, valamint a f. 104 rectón beírt Miatyánk voltak. Ma mindhárom fólió hiányzik a kódexből.

40 | Az ilyen típusú kutatás nagyszerű kiindulópontjául szolgálhat az ELTE BTK Vallástudományi Tanácskén Földváry Miklós István vezetésével kiépített *Usuarium* adatbázis: *Usuarium. A Digital Library and Database for the Study of Latin Liturgical History in the Middle Ages and Early Modern Period*, <https://usuarium.elte.hu/> (utolsó megtekintés: 2023. 09. 06.).

MNS) anyagára támaszkodtunk.⁴¹ Az északi peremvidéki (felvidéki) forráscsoportot a 15. századi Szepesi graduále (GrScep) képviselte,⁴² az erdélyit pedig a 16. századi Kolozsvári graduále (GrKol),⁴³ az 1534-ben készült Erdélyi graduále (GrEr)⁴⁴ és a 15. század végéről töredékesen fennmaradt Gyergyói graduále (GrGy).⁴⁵ Megkülönböztetett figyelemmel fordultunk az erdélyi-szász térség kódexei felé, alapul véve Karl Reinerthnek a középkori szebeni miserítusz 14–16. századi források alapján bemutatott *Missale Cibiniense* monográfiájára.⁴⁶ Egyelőre nem állt módunkban az általa felhasznált valamennyi forrás közvetlenül is tanulmányozni, rendelkezésünkre állt azonban a 14. századi Heltaui misszále (MHel),⁴⁷ az 1430-ban elkészült Halbgebachsen-misszále (MHalb)⁴⁸ és az 1394-ben másolt *Liber specialis missarum* (LSM),⁴⁹ valamint két, a 14. század első feléből, illetve a 16. század elejéről származó brassyói graduále (GrBr/1, GrBr/2)⁵⁰ digitalizált mikrofilmmásolata.⁵¹ Az *alleluiák* összehasonlító vizsgálatában nagy segítségünkre volt Kovács Andrea nagyszabású, a műfaj

41 | *Missale Notatum Strigoniense*, 1341 előtt. Pozsonyi Állami Levéltár (Štátny archív v Bratislave), EC Lad. 3, EL 18. Kiadva: Janka Szendrei-Richard Rybarič: *Missale Notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio*. MTA Zenetudományi Intézet, Bp. 1982. (Musicalia Danubiana 1.) Elérhető online: <http://cantus.sk/source/16685> (utolsó megtekintés: 2023. 04. 26.). A kódex liturgikus és zenei anyagának, valamint kottairásának kimerítő elemzését lásd Szendrei Janka: *Esztergomi Missale Notatum*. In: uő: *A „mos patriae” kialakulása 1341 előtti hangjegyes forrásaink tükrében*. Balassi, Bp. 2005. (A továbbiakban Szendrei: „*Mos patriae*”) 282–323.

42 | *Graduale Scopusense 1426*. Szepesi Káptalan Könyvtára (Knížnica Spišskej Kapituly), Mus. 1. Kiadva: *Graduale Scopusense Georgii de Kesmark anni 1426*. Ed. Amantius Akimjak-Rastislav Adamko-Janka Bednáriková. Pedagógická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, Ústav hudobného umenia, vedy a sakrálnej hudby, Ružomberok 2006. Elérhető online: <http://cantus.sk/source/6778> (utolsó megtekintés: 2023. 08. 26.).

43 | Batthyaneum Könyvtár (Gyulafehérvár – a továbbiakban Batthyaneum Kvt.), R I. 1.

44 | Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban OSZK Kt.), Fol. lat. 3815.

45 | Batthyaneum Kvt., R IX. 57. A forrás ismertetését lásd Merczel György: *A Gyergyói Graduále*. *Magyar Egyházzene* VII. évf. 1999/2000. 187–196.

46 | Karl Reinerth: *Missale Cibiniense. Gestalt, Ursprung und Entwicklung des Meßritus der siebenbürgisch-sächsischen Kirche im Mittelalter*. Böhlau Verlag, Köln–Wien 1972. (Siebenbürgisches Archiv. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 3. Folge, Bd. 9. – A továbbiakban Reinerth: *Missale Cibiniense*).

47 | Nagydisznódi (Heltau) evangélikus parókia, jelzet nélkül. A forrás monografikus feldolgozását lásd Karl Reinerth: *Das Heltauer Missale. Eine Brücke zum Lande der Herkunft der Siebenbürger Sachsen*. Böhlau Verlag, Köln–Graz 1963. (Siebenbürgisches Archiv. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, 3. Folge, Bd. 3. – A továbbiakban Reinerth: *Heltauer Missale*).

48 | Brukenthal Múzeum Könyvtára (Nagyszeben – a továbbiakban Brukenthal Kvt.), 595. Reinerthnél „*Missale C4*”, a „*Cib-2*” forráscsoport fő képviselője. Lásd Reinerth: *Missale Cibiniense* 9–10. A magyarországi zenetörténet-írásban használatos „Halbgebachsen-misszále” elnevezés a kódex másolója, a Nagysinken működő regensburgi származású Heinrich Halbgebachsen nevéből ered, aki a kolofonban (f. 235v) meg is nevezte magát: „*Per manus Henrici Halbgebachsen de Ratispona oriundi, pro tunc temporis Regente in Grozschek licet indigno. Sub Anno Incarnacionis Domini M^oCCC^oC^oXXX^o in octavis Assumpcionis gloriose Marie virginis.*”

49 | Brukenthal Kvt., 665. Reinerthnél „*L.M.*”. Lásd Reinerth: *Missale Cibiniense* 10–11.

50 | *Graduale* s. XIV. Fekete templom archívuma (Brassó), I. F. 67; *Graduale* s. XVI. Brukenthal Kvt., 759. Reinerthnél „*Graduale Cor 1.*” és „*Graduale Cor 2.*”, mindkettő a „*Cib-1*” forráscsoporthoz sorolva. Lásd Reinerth: *Missale Cibiniense* 11–14.

51 | A felsorolt források mikrofilmmásolatai és az azokról készült digitális kópiák hozzáférhetők a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézete Régi Zenetörténeti Osztályának mikrofilmmarchívumában és az osztály belső hálózatán elérhető digitális forrástárban.

középkori magyar repertóriumát a teljes rendelkezésre álló forrásanyag alapján közreadó kritikai kiadása.⁵²

A négy *alleluia*-ciklusból hármat vettünk alaposabban szemügyre: a húsvét utáni fényeshét napjaihoz, a húsvét utáni öt vasárnaphoz és a pünkösd (Szentháromság) utáni évközi idő vasárnapjaihoz rendelt *alleluiá*kat.

	MGy	MNS	GrEr	GrGy	GrKol	GrScep	GrBr/1	MHel	Cib-1
H	Nonne cor nostrum	Angelus Domini / Nonne cor	Angelus Domini	<i>lacuna</i>	Nonne cor	Nonne cor nostrum	Nonne cor nostrum	Nonne cor nostrum	Nonne cor nostrum
K	Angelus Domini	Surgens Jesus	Obtulerunt	Obtulerunt	Surgens Jesus	Angelus Domini	Angelus Domini	Christus resurgens	Angelus Domini
Sze	Surgens Jesus	Christus resurgens	Surgens Jesus	Surrexit Altissimus	Christus resurgens	Christus resurgens	Christus resurgens	Angelus Domini	Surgens Jesus
Cs	Christus resurgens	In die resurrectionis	In die resurr.	In die resurr.	In die resurr.	In die resurr.	In die resurr.	Surgens Jesus	Christus resurgens
P	Dicite in gentibus	Crucifixus surrexit	Christus resurgens	–	Surrexit Dominus	Dicite in gentibus	Dicite in gentibus	Dicite in gentibus	Dicite in gentibus
Szo	Haec dies / Laudate pueri	Haec dies / Laudate pueri	Laudate pueri / Haec dies	–	Haec dies / Laudate pueri	Haec dies / Laudate pueri	Haec dies / Laudate pueri	Haec dies / Laudate pueri	Haec dies / Laudate pueri

6. táblázat. A fényeshét napjainak *alleluia*-sorozatai

A Gyergyói misszáléban lejegyzett első, *húsvét nyolcadának hétköznapjain énekelt sorozat* mind összeállításában, mind a tételek sorrendjében élesen elválik a középkori Magyarország központi, az esztergomi főegyház szokásrendjét képviselő miseforrások *alleluia*-rendjétől.

Hétfőn a Gyergyói misszáléban az *All. Nonne cor nostrum* jelenik meg egyedüli tételként, ellentétben a központi magyarországi – esztergomi és a hozzá közel álló erdélyi (GrEr, GrGy) – források többségével, amelyekben az *All. Angelus Domini* áll az első helyen, s a *Nonne cor* legföljebb másodikként kap helyet a hétfői *proprium*ban. A Gyergyói misszálé ezen a ponton a középkori Magyarország periferikus – felvidéki és erdélyi-szász – misekódexeinek tételválasztásával egyezik. Ugyanehhez a periferikus forráscsoporthoz idomul a *Dicite in gentibus* *alleluia*-vers beemelésével a pénteki mise tételei közé. A közbülső napok tételeinek kijelölésével azonban még e forráscsoporton belül is nagyobb a szórás: a keddi *Angelus Domini*, a szerdai *Surgens Jesus Dominus* és legfőképpen a csütörtöki *Christus resurgens ex mortuis* ebben a sorrendben és

52 | Kovács: *Alleluiák*.

ezzel az asszignációval kizárólag a szebeni rítust képviselő, Reinerth által *Cib-1*-nek nevezett forráscsoportban fordul elő.⁵³

	MGy	MNS	GrEr	GrKol	GScep	Cib-1, MHel, GrBr/1, GrBr/2	MHalb
1.	In die resurrectionis	Angelus Domini / Post dies octo	Angelus Domini / Post dies octo	In die resurrectionis / Dicite in gentibus	Surgens Jesus Dominus	In die resurrectionis	In die resurrectionis
2.	Surrexit pastor	Surrexit Dominus / Ego sum pastor	Surrexit pastor / Ego sum pastor	Ego sum pastor / Surrexit pastor	Surrexit pastor	Surrexit pastor	Surrexit pastor
3.	Modicum et non	Surrexit pastor / Modicum	Surrexit Dominus / Modicum	Modicum	Modicum	Modicum	Surrexit altissimus
4.	Vado ad eum	Surrexit Christus / Vado ad eum	Vado ad eum / Surrexit Christus	Vado ad eum	Vado ad eum	Vado ad eum	Surrexit pastor
5.	Usque modo	In die resurrectionis / Usque modo	In die resurrectionis / Usque modo	Usque modo	Usque modo	Usque modo	Usque modo

7. táblázat. A húsvét utáni vasárnapok *alleluia*-sorozatai

A húsvét utáni vasárnapok magyarországi *alleluia*-készletében a 3–5. vasárnap leggyakrabban énekelt *Modicum et non videbitis me – Vado ad eum – Usquemodo non petistis* hármassal változatlanul rögzült a Gyergyói misszáléban is. Bár hiába keressük az erre vonatkozó rubrikákat, feltételezhetjük, hogy az Európa-szerte általános gyakorlat szerint a húsvét utáni vasárnapok miséjéhez kódexünkben is két-két *alleluia* tartozott, s az első, ahogy szinte mindenütt, a húsvétvasárnapi *All. Pascha nostrum* volt.⁵⁴ Külön úton járnak a központi esztergomi források, melyek nem ismétlik a húsvétvasárnapi tételt, hanem minden vasárnapra két-két új *alleluiát* írnak elő. Az Erdélyi graduále és a Kolozsvári graduále is ezt a megoldást követi, bár a konkrét tételválasztásban eltérnek egymástól: előbbi szorosabban kötődik az esztergomi fővonalhoz, míg utóbbi mintegy félúton áll az erdélyi-szász hagyománykörhöz vezető úton. Az összehasonlításból nyilvánvaló, hogy a Gyergyói misszále ismét a szebeni Cib-1

53 | Reinerth: *Missale Cibiniense* 5–9, 11–14.

54 | Az első helyen álló *Pascha nostrum* *alleluiát* nyilvánvalóan magától értetődőnek tekintették, s ezért nem tartották szükségesnek kiírni. A jelenségről lásd Szendrei: „*Mos patriae*” 332. A kérdést és a lehetséges válaszokat újabb széles európai forráskörben tárgyalja Kovács: *Graduale Francisci de Futhak* 47–48.

forráscsoporttal egyezik, amelyhez ezúttal mindkét brassói graduále, sőt a Heltaui misszále is csatlakozik.

	MGy	MNS	GrEr	GrKol	Szepesi Gr.	Cib-1 (GrBr/2)	MHel
D1	Verba mea	Verba mea	Verba mea	Verba mea	lacuna	Verba mea	Domine Deus meus
D2	Deus iudex iustus ⁵⁵	Domine Deus meus	Domine Deus meus	Domine Deus meus	Deus iudex	Deus iudex iustus	Deus iudex iustus
D3	Domine Deus meus	Deus iudex iustus	Diligam te	Deus iudex iustus	lacuna	Domine Deus meus	In te Domine speravi
D4	Diligam te	Diligam te	Deus iudex	Diligam te	Domine in virtute	Diligam te	Diligam te
D5	Domine in virtute	Domine in virtute	Domine in virtute	Domine in virtute	In te Dne speravi	Domine in virtute	Domine in virtute
D6	In te Domine	In te Domine	In te Domine	In te Domine	Omnes gentes	In te Domine	In te Domine
D7	Laudate Dominum	Magnus Dominus	Omnes gentes	Omnes gentes	Eripe me	Laudate Dominum	Omnes gentes manibus
D8	Eripe me	Eripe me	Magnus Dominus	Eripe me	Te decet hymnus	Eripe me	Eripe me
D9	Te decet hymnus	Te decet hymnus	Eripe me	Te decet	Attendite	Te decet hymnus	Te decet hymnus
D10	Attendite	Attendite	Te decet hymnus	Attendite	Exsultate Deo	Attendite	Attendite
D11	Exsultate Deo	Exsultate Deo	Attendite	Exsultate	Domine Deus sal.	Exsultate Deo	Domine Deus salutis
D12	Domine Deus salutis	Domine Deus salutis	Exsultate Deo	Domine Deus salutis	Domine refugium	Domine Deus salutis	Domine refugium
D13	Domine refugium	Domine refugium	Domine Deus salutis	Domine refugium	Venite exsultemus	Domine refugium	Venite exsultemus
D14	Venite exsultemus	Venite exsultemus	Domine refugium	Venite exsultemus	Quoniam Deus	Venite exsultemus	Quoniam Deus magnus
D15	Quoniam Deus	Quoniam Deus	Venite exsultemus	Quoniam Deus	Domine exaudi	Quoniam Deus	Paratum cor

55 | A misszáléban lemaradt a tétel „Alleluia” kezdőszava (f. 135r).

	MGy	MNS	GrEr	GrKol	Szepesi Gr.	Cib-1 (GrBr/2)	MHel
D16	Paratum cor	Domine exaudi	Quoniam Deus	Domine exaudi	Paratum cor	Paratum cor	In exitu Israel
D17	In exitu Israel	Paratum cor	Domine exaudi	Paratum cor		In exitu Israel	Dilexi quoniam
D18	Dilexi quoniam	In exitu Israel	Paratum cor	In exitu		Dilexi quoniam	De profundis
D19	Qui confidunt	Dilexi quoniam	In exitu Israel	Dilexi quoniam		Qui confidunt	Exsultate Deo adiutori
D20	Dextera Domini	Dextera Dei	Dilexi quoniam	Dextera Dei		Dextera Dei	Lauda anima
D21	Qui sanat contritos	Qui confidunt	Qui confidunt	Qui confidunt		Qui sanat contritos	Qui sanat contritos
D22	De profundis	De profundis	De profundis	De profundis		De profundis	Lauda Jerusalem
D23	Lauda anima	De profundis	Qui sanat contritos	Qui sanat contritos		Lauda anima	Qui posuit fines
D24	Lauda anima	De profundis	–	–		–	–
D25	Lauda anima	Qui sanat contritos	–	–		–	–

8. táblázat. A pünkösöd utáni vasárnapok *alleluia*-sorozatai

A pünkösöd utáni vasárnapok *alleluia*-rendje kódexünkben a 6. vasárnapig megegyezik a magyarországi források többségében rögzült szisztémával, beleértve a sorozat jellegzetes kezdőtételét, az 1. vasárnapi *All. Verba meát*. A 7. vasárnapon azonban az *All. Laudate Dominum omnes gentes* beemelésével elválik a ciklustól. Ez az *alleluia* a liturgia e pontján magyarországi viszonylatban csaknem egyedülálló, sőt, az esztergomi tradíciót képviselő forrásokban a teljes ciklusból hiányzik.⁵⁶ Egyetlen forráscsoportot találunk, amely a Gyergyói misszáléhoz hasonlóan a 7. vasárnaphoz kapcsolja a tételt, s e csoport ugyanaz, amelyik a fényeshét és a húsvét utáni vasárnapok *alleluia*-sorozataiban is egyedülként egyezett misszálénk tételrendjével: a *Missale Cibiniense* Reinerth-féle első (Cib-1) forrásköre.⁵⁷ Ezt követően, egy-egy sorrendcserét, illetve tételkihagyást és ebből fakadóan sorozateltolódást leszámítva a magyarországi források a 16. vasárnapig egységes rendet követnek. A 16. vasárnaptól azonban felbomlik az egység, s a továbbiakban, egészen a ciklus végéig a Gyergyói misszále ismét kizárólag a szebeni Cib-1 csoport *alleluia*-rendjével vág egybe.

Összefoglalva az *alleluia*-sorozatok vizsgálatának tanulságait azt látjuk, hogy a Gyergyói misszále alapvetően a középkori Magyarország keleti, erdélyi-szász

56 | Az *All. Laudate Dominum omnes gentes* a zágrábi források jellegzetes tétele a pünkösöd utáni 20. vasárnapon. Lásd Kovács: *Alleluiák* 35*.

57 | Reinerth: *Missale Cibiniense* 194–197.

térségének forrásaival mutat rokonságot. E rokonság leglátványosabb szálai a Reinerth-féle szebeni tradíció első köréhez, a legtöbbször a brassói graduálékát is magában foglaló Cib-1 csoporthoz vezetnek, s egyértelműen elválnak az e körön kívül eső többi szebeni miseforrástól, így a Heltaui- és Halbgebachsen-misszálétól, illetve a *Liber specialis missarum*tól.

A tételkészlet további, kutatás alá vonható rétegei vajon megerősítik-e a kódex e beágyazottságát? Mit árul el a Gyergyói misszále szanktoráléja? Mely misék tanúsodnak egy-egy szent kiemelt kultuszáról? Megtaláljuk-e a kéziratban Magyarország patrónusainak kidolgozott, saját tételekkel ékesített miséit? Ez utóbbi kérdésre csak részben válaszolhatunk igennel. Szent István és László királyok annak rendje és módja szerint helyet kaptak a *proprium de sanctis*ban, miséikben saját *alleluiával*. Nem mondható ez el azonban a többi hazai szentről, többek között Adalbertről sem. Április 23-i ünnepnapján György mögött a második helyre szorult, szemben az esztergomi kódexekkel, amelyek a vértanú püspököt a katonaszent fölé és a kalendáriumban elé helyezték. Ráadásul Adalbertet a misszáléban – a György-mise után – csupán a szent megnevezése nélküli *eodem die* rubrika vezeti be. S míg Györgynek saját *alleluia*-tétele van (*All. Georgi martyri Christi sanctissime sedule*), addig Adalbertnek csupán három oráció jut. A püspök kiemelt, az esztergomi rítusú misszálékban Györgyöt is háttérbe szorító tiszteletének a kódexben tehát nyoma sincs. A többi magyar vonatkozású szent közül a Gyergyói misszáléban csupán Demetert találjuk, az Adalberthez hasonlóan saját tételek nélkül, három orációval kommemorált szentek sorában.

Különös módon a nagyszombati litániában viszont éppen Adalbert az, aki a magyar patrónusokból egyedül bebocsátást nyert a vértanúk közé: neve közvetlenül Szent István protomártír mögött szerepel a jegyzékben. A hitvallók között hiába keressük Istvánt, Lászlót és Imrét, megtaláljuk viszont a cseh *proprium*ra jellemző Procopiust, a sázavai bencés kolostor apátját.⁵⁸ Ebből arra következtethetünk, hogy a második helyen felsorolt Adalbert ebben az esetben nem az esztergomi patrónus és Magyarország védőszentjét, sokkal inkább a prágai püspököt és Csehország védőszentjét jeleníti meg. A gyergyói litánia szentnévsorát, az apostolok, vértanúk, hitvallók és szüzek gyergyói lajstromának tökéletesen azonos mását ismét a Missale Cibiniense első forráscsoportjában látjuk viszont. A gyergyói névsor azonban ezúttal csupán a szebeni forráscsoport egyetlen kéziratában, a Reinerth-kiadás C9 jelzetű 14. századi misszáléjában bukkan föl.⁵⁹

A kódex *sanctoralé*jában összesen 167 ünnep szerepel. Miséik tételkészlete, a tételek mennyisége és válogatása alapján következtethetünk a szentek tiszteletének mértékére, a misekönyv használati helyén betöltött rangjukra. A mindössze három orációval képviselt szentek jelentősége ebből a szempontból csekély, hiszen jelenlétük

58 | Az 1204-ben szentté avatott Procopius kultusza nem lépte át Csehország határait. Lásd Dominique Patier: *Un office rythmique tchèque du XIVème siècle. Étude comparative avec quelques offices hongrois. Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 12. évf. 1970/1–4. 41–129.

59 | Reinerth szerint ez a misszále különleges helyet foglal el a Cib-1 forráscsoporton belül, hiszen a többi idesorolt kódexszel ellentétben nem a szebeni káptalan, hanem a Szent László-prépostság ügynevezett kápolnakönyvtára (Kapellenbibliothek) állományához tartozott. Reinerth: *Missale Cibiniense* 5–6. A Cib-1 forráskör, illetve kiváltképp a C-9 litániájának cseh színezetét Reinerth azzal magyarázza, hogy a Rajna-vidéki szász telepések hosszú vándorlásuk során egy ideig cseh földön időztek. Lásd uo. 304–306.

a középkori Európa liturgikus kódexeiben általános, s hasonlóan a kalendáriumok fekete betűs szentünnepeihez, nem tartozik a források provenienciájelző tulajdonságai közé. A Gyergyói misszále 51 ilyen szentünnepet sorakoztat föl. Az említett Adalberten kívül köztük van Saturninus, Walpurga, Udalricus, Christina, Dominicus, Hermes, Adrianus, Quintinus, akik ráadásul név nélkül, többnyire csak az *eodem die* rubrikával szerepelnek a *sanctoraléban*, s a miséikben mondott könyörgések is csak az azonos napra eső másik, magasabb rangú ünnep miséjébe rejtve, kommemorációként kapnak helyet. Saturninus három orációja például András vigíliamiséjébe, Walpurga könyörgései Fülöp és Jakab apostolok miséjébe ékelődnek, Domonkos orációi Oswald király tételei között rejtőznek, Quintinuséi pedig mindenszentek előestéjének miséjében.

A „ranglétra” közbülső fokán azok a szentek állnak, akik a kódexben teljes *propriummal* szerepelnek, még akkor is, ha e *proprium* egyes énektételei vagy szövegei nem szigorú értelemben vett sajátjai az adott ünnepnek. Magától értődik, hogy a kutatás – különösen a liturgia- és zenetörténeti kutatás – számára azok az ünnepek tartogatják a legtöbb izgalmat, amelyeknek miséi saját, kizárólag az adott szent tiszteletére írt vagy alkalmazott ének- és szövegtételeket tartalmaznak. Ezek jelenléte sok tekintetben árulkodó lehet a vizsgált forrás eredetére, származási és használati helyére nézve. Bár a Gyergyói misszále nem bővelkedik ilyen jellegű teljes *misepropiumokban* – a meglévők az európai törzskészlethez tartoznak –, bőséggel tartalmaz viszont különleges, a középkori magyar *miseforrások* repertóriumában ritkának, egyedinek mondható, túlnyomórészt a szanktorále ünnepeihez kapcsolódó *alleluia*-tételeket. A hagyomány állandósága szempontjából ezek természetesen nem foghatók a temporále korábban tárgyalt *alleluia*-sorozataihoz. Míg azok a középkori egyszólamú liturgikus énekkészlet archaikus alaprétegéhez tartoznak, s csupán válogatásuk, sorba rendezésük vált a fejlődés folyamán egy-egy térség, egyházmegye sajátjává, a késő középkori *alleluia*-kompozíciók, *alleluia*-adaptációk, kontrafaktumok (ismert dallamok újraszövegezései, ismert szövegek új dallamokhoz társítása) önmagukban utalhatnak források közti kapcsolatra. Az egy-egy jellegzetes tétel háttérében fölsejtlő, feltételezett forrásközi rokonság azonban csalóka is lehet. Az egyes régiókban föllángoló szentkultuszok és az általuk kiváltott komponálási kedv, a késő középkor divatos liturgikus és paraliturgikus műfajaiban fölvirágzó dallami-poétikai stílus és e stílus „termékei” korántsem bizonyultak olyan erősnek és tartósnak, mint a mise és zsolozsma törzsananyagának kevésbé látványos, ám annál mélyebben gyökerező változatgazdagsága. Ezt szem előtt kell tartanunk akkor, amikor a Gyergyói misszále 16, szűkebb regionális körben elterjedt *alleluia*-tételét vizsgáljuk. A következő táblázat ezeket foglalja össze. A táblázathoz fűzött lábjegyzetekben feltüntetjük az egyes tételeknek Karlheinz Schlager *alleluia*-katalógusában,⁶⁰ valamint Kovács Andrea magyarországi *alleluiák*at közreadó jegyzékében megtalálható számát,⁶¹ továbbá megadjuk a tételek magyarországi forrásadatait.

60 | Karlheinz Schlager: *Alleluia-Melodien*. II. (ab 1100). Bärenreiter, Kassel–Basel 1987. (Monumenta Monodica Medii Aevi, Bd. VIII. – A továbbiakban Schlager VIII.)

61 | Kovács: *Alleluia*ók.

Ünnep/szent	Incipit	Magyarországi források	Külföldi párhuzamok
Dorothea	Rutilantes rosas ⁶²	északi és keleti periferikus források ⁶³	cseh, délnémet források
Johannes ante portam latinam	Alter Marie filius ⁶⁴	erdélyi és erdélyi-szász források ⁶⁵	kevés német, cseh forrás
Servatius	O ingens gregis premium ⁶⁶	erdélyi és erdélyi-szász források ⁶⁷	–
Ladislaus rex	Sancte rex Ladislave succurre ⁶⁸	periferikus, köztük brassói és szebeni források ⁶⁹	–
Visitatio BMV	Ave stillans melle alvearium ⁷⁰	elszórta minden térségben ⁷¹	közép-európai (cseh, lengyel) források
Margaritha v.	O sidus summi regis ⁷²	brassói-szebeni források ⁷³	–
Maria Magdalene	Maria haec est illa ⁷⁴	mindenütt	közép-európai források
Iacobus ap.	O beate Dei athleta Iacobe ⁷⁵	erdélyi és erdélyi-szász források ⁷⁶	–
Vincula Petri	Tu es pastor ovium ⁷⁷	erdélyi-szász források ⁷⁸	–
Stephanus rex	O rex et apostole Stephane ⁷⁹	mindenütt	–

62 | Schlager VIII. 435; Kovács: *Alleluiák* II 31/II 32.

63 | Ulászló-graduále (s. XVI/1, Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, I. 3), Kassai misszale (Batthyaneum Kvt., R. I. 23), GrBr/2, MHalb, „Felvidéki” graduále (s. XIV, Batthyaneum Kvt., R. I. 96), LSM.

64 | Schlager VIII. 30; Kovács: *Alleluiák* II 156.

65 | „Felvidéki” graduále, GrBr/2, MHalb.

66 | Kovács: *Alleluiák* II 148.

67 | „Felvidéki” graduále, GrKol, GrBr/1, GrBr/2, MHalb.

68 | Kovács: *Alleluiák* II 1. 2.

69 | Többek között „Felvidéki” graduále, GrGy, GrBr/1, GrBr/2, LSM. Vö. Kovács: *Alleluiák* 273*.

70 | Schlager VIII. 79; Kovács: *Alleluiák* II 36.

71 | Kivéve a zágrábi és a pálos forrásokat, lásd Kovács: *Alleluiák* 154*.

72 | Uo. I 61. 2.

73 | GrBr/1, GrBr/2, MHalb.

74 | Karlheinz Schlager: *Thematischer Katalog der ältesten Alleluia-Melodien aus Handschriften des 10. und 11. Jahrhunderts, ausgenommen das ambrosianische, alt-römische und alt-spanische Repertoire*. Walter Ricke, München 1965. (Erlanger Arbeiten zur Musikwissenschaft 2.) No. 222; Kovács: *Alleluiák* I 78. 6.

75 | Kovács: *Alleluiák* II 63. 2.

76 | Patai-graduále (s. XVI, OSZK Kt., Fol. lat. 3522), GrGy, GrBr/2, MHalb.

77 | Kovács: *Alleluiák* II 2. 1.

78 | „Felvidéki” graduále, GrBr/1, GrBr/2, MHalb.

79 | Kovács: *Alleluiák* II 63. 11.

Ünnep/szent	Incipit	Magyarországi források	Külföldi párhuzamok
Bartholomaeus ap.	Sancte Bartholomaeae Indorum apostole ⁸⁰	erdélyi és erdélyi-szász források ⁸¹	–
Egidius cf.	Egredie confessor Christi Egidii ⁸²	erdélyi és erdélyi-szász források ⁸³	–
Ursula et soc. vv.	O felix Colonia ⁸⁴	erdélyi és erdélyi-szász források ⁸⁵	–
Elizabeth vid.	O pia regum filia ⁸⁶	magyarországi mellékgyománnyok	német, elszórtan cseh források ⁸⁷
Katharina v.	Ut rosa prae spina ⁸⁸	többségükben erdélyi-szász források ⁸⁹	? ⁹⁰
Corpus Christi	Ego sum panis vivus	egyedi tétel	–

9. táblázat. A Gyergyói misszale regionális/egyedi *alleluiái*

Amint arra korábban kitértünk, a „*proprium Hungaricum*” szentjei közül a Gyergyói misszale csupán István és László királyok miséjéhez ad saját énekanyagot. Lászlóhoz nem a szentek közös készletéből kölcsönzött tételek közül választ *alleluiát*, ahogy azt a központi magyarországi források többségében tapasztaljuk, hanem egy félig-meddig *commune* szöveget emel be a lovagkirály liturgiájába. A *Sancte rex Ladislave succurre* textust forrásaink – a megfelelő módosításokkal – István király és Adalbert transzlációs miséjébe is beillesztették. A Gyergyói misszale megoldását megtaláljuk a középkori magyar mellékgyománnyok legfontosabb kézírataiban, többek között a Futaki graduáléban⁹¹ vagy az Isztambulban őrzött 14. századi kottás misszáléban,⁹² a hagyományozás főszála azonban a brassói–szebeni forráskör felé mutat.

Lászlóval ellentétben István király miséjéhez a magyarországi források többsége saját *alleluiát* írt elő, a tételválasztásban azonban az egyes alhagyományok nem voltak egységesek. Az esztergomi tradíciót képviselő misekódexek túlnyomórészt az imént bemutatott *Sancte rex Ladislave succurre* *alleluiát* alkalmazták Istvánra (*Sancte rex Stephane succurre*).⁹³ A Gyergyói misszáléban is megjelenő *O rex et apostole Stephane* ezúttal nem köthető egyetlen behatárolt térséghez, illetve forráscsoporthoz, hiszen

80 | Uo. II 41.

81 | „Felvidéki” graduále, GrKol, GrBr/2, MHalb, LSM.

82 | Kovács: *Alleluiák* I 61. 4.

83 | „Felvidéki” graduále, GrKol, GrBr/2, MHalb, LSM.

84 | Kovács: *Alleluiák* II 149.

85 | GrKol, GrBr/2, MHalb.

86 | Schlager VIII. 310; Kovács: *Alleluiák* II 63. 13.

87 | Vö. Schlager VIII. 710. A rendkívül népszerű *All. O consolatrix pauperum* kontrafaktuma.

88 | Schlager VIII. 545, 816; Kovács: *Alleluiák* II 150.

89 | Ulászló-graduále, „Felvidéki” graduále, GrBr/2, CantCsik, MHalb, LSM.

90 | Két forrásához lásd a Cantusindex adatbázist: <https://cantusindex.org/id/g04274> (utolsó megtekintés: 2023. 09. 6.).

91 | Isztambul, Topkapı Sarayı Müzesi, No. 68. Kiadva: Kovács: *Graduale Francisci de Futhak*.

92 | Isztambul, Topkapı Sarayı Müzesi, No. 60.

93 | A különböző megoldásokhoz lásd Kovács: *Graduale Francisci de Futhak* 111.

Magyarország valamennyi hagyományágán fennmaradt.⁹⁴ Zenei mintájául az egyik legnépszerűbb késő középkori, eredetileg Máriához írt *alleluia*, az *O consolatrix pauperum* szolgált, ennek dallamát társították az új szöveghez.⁹⁵ Bár misszálénk nem tartalmaz kottát, joggal feltételezhetjük, hogy használói is ezt a dallamot énekeltek az államalapító király miséjében.

A táblázat szűk válogatásából is kitűnik, hogy a Misszále feltűnően nagy számban tartalmaz olyan *alleluiákat*, amelyek kizárólag a brassói–szebeni forráskörből adathatók. A 16-ból hét ilyen, köztük Szervác, Margit, Bertalan apostol, Egyed és a 11 000 szűz miséjének tétele. Nyolcadikként ide sorolhatjuk Jakab apostol *O beate Dei athleta Iacobe* alleluiáját, amelynek forrásait – az egyetlen késői Patai graduálét leszámítva⁹⁶ – ugyancsak túlnyomórészt ebben a körben találjuk. A közép-európai „illetőségű” hat darab párhuzamát elsősorban cseh és német késő középkori kódexekben fedezhetjük föl. Míg azonban többségük (*Rutilantes rosas*, *Alter Mariae filius*, *O pia regum filia*, *Ut rosa prae spina*) csupán elszórtan fordul elő külföldön, a szebeni misszálék repertóriumába következetesen beépültek. Külön figyelmet érdemel az utolsó sor úrnapi *Ego sum panis vivus* alleluiája, amely a Gyergyói misszále egyedi tétele. Mivel eddig sem külföldi, sem magyarországi forrásban nem akadtunk a nyomára, azt sem tudjuk, szövegét milyen dallammal énekeltek.

Összefoglalás

A Gyergyói misszále tartalmának, rétegeinek első vázlatos áttekintése után úgy véljük, az 1428-ban elkészült kódex tanulságos és izgalmas példája a késő középkori Magyarország keleti peremvidékén feltehetően több, közelebbi és távolabbi térség, úzus, áramlat hatása alatt formálódó liturgikus gyakorlatnak. Bizonyosan hazai használatra készült. A *proprium de tempore alleluia*-sorozatai a sarokpontokon illeszkednek a középkori Magyarország valamennyi forrásában nyomon követhető és a környező országok tradíciójától elváló gyakorlathoz. Megerősítik ezt a véleményt a temporále egyéb, a magyar misekódexekre általában jellemző tulajdonságai, tételválasztásai, liturgikus asszignációi: az ádvent második vasárnapjához rendelt *Alleluia Rex noster*, a hamvazószerdai processzió három antifónájának meghatározott rendbe állítása (*Exaudi*, *Immutemur*, *Iuxta vestibulum*) vagy a szanktoráléban helyet kapó, saját énekanyaggal kitüntetett magyar patrónusok (István, László). Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a misszále nem tartozik az esztergomi főegyház vonzáskörébe eső források közé, hiszen a benne rögzített liturgikus tartalom számos ponton markánsan elkülönül azokétól. Hogy csak a legkirívóbbakat említsük: az esztergomi székesegyház konpatrónusa, Adalbert nemhogy saját *alleluiát*, de saját miseformulát sem kap. Novemberi ünnepe egyáltalán nem szerepel a szanktoráléban. Hiányzik a nemcsak a szorosán vett esztergomi, de a tágabb magyarországi forráskör emblematikus nagyböjti tétele, a *Rex regum* traktus. A Szentháromság-napi misében nem

94 | Vö. Szendrei Janka: A Szent István alleluia dallamai. In: *Zenetudományi Dolgozatok* 1989. Szerk. Felföldi László–Lázár Katalin. MTA Zenetudományi Intézet, Bp. 1989. 7–35.

95 | Schlager VIII. 703–711.

96 | Patai graduále, f. 102r.

az esztergomi forrásokra jellemző *Alleluia. Honor virtus et imperium laus*, hanem az archaikusabb, Európa-szerte általános *Benedictus es Domine Deus* kapott helyet.

A misszále újabb rétegeinek, kiváltképp a szanktorále miseanyagának összeállítása még inkább a „periféria” s a rá jellemző tartalmi, stílusbeli keveredés jelenségeivel szembesít minket. A saját énektételekkel kitüntetett szentek listája, a nagyszámú, olykor kifejezetten szűk körben ismert divatos *alleluiával* feltöltött miseformula, valamint ezek nagyfokú egyezése a rendelkezésünkre álló szebeni források meghatározott csoportjával arra indít bennünket, hogy a Gyergyói misszále rendeltetési helyét is az e források által kijelölt térségben, Nagyszében vonzáskörzetében, talán e térség valamely nagyobb városának plébániáján keressük.

The Missal from Gheorgheni

Keywords: Gheorgheni, Sibiu, sources for the mass, Gregorian chant repertory, Late Medieval local practices

The study presented here deals with the manuscript missal which, according to the colophon, was copied in 1428 by *Petrus filius Wencessaly de Wischshaw*, a scribe presumably of Moravian origin. The missal has been kept in the Collective Archives of Gheorgheni/Gyergyószentmiklós of the Archdiocesan Archives of Alba Iulia since 2021. Prior to this, it had been regarded for a long time as one of the precious treasures of the parish of St. Nicholas Church in Gheorgheni. However, it is unknown when, under what circumstances or with whose contribution the manuscript arrived there. Relying on Hungarian and Central European sources, our analysis focuses on the chant repertory of the missal, paying special attention to the Post-Paschal and Post-Pentecostal series of Alleluias, as well as certain layers of the Sanctorale. As a result of the study, the Missal of Gheorgheni can be considered a newly identified member of the group of sources for the Mass representing the late medieval use of the Sibiu missal (*Missale Cibiniense*).